

Fodor Miklós

Az Eredet és a művészet otthona között

Lakatos-Fleisz Katalin: *Vasárnap délután Sárszegen – Esszék*

Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest 2026

Az Otthonok című ciklus világképéről – pillérek

A saját léthelyzet belső ellentmondásának felimerése: határon járó alkat.

„Jóleső ez az idegenség. Határon tart, kényszerít, hogy különös megfigyeléseket tegyek. Hogy mindig visszatérjek a szokatlanba.”

„Sokszor elképzeltem: ha a tarló egészen a látóhatárig nyúlna, olyan lenne, mint egy szürreális tenger, mintha valaki tévedésből a tarlót mérte volna ki végtelennek.”

„Sokáig, különösen telente, kétségbeesetten próbálok majd elmenekülni innen, de sohasem sikerül. Évtizedek vergődése a falu végén, ahol úgy érzem, lekapcsoltak a világ vérkeringéséről.” (...) „Ez a szem, a látás minden tudatom. Miután meghaltam, ez a szem marad belőlem, és ez a szem azért nem hal meg, mert teleszívta magát a mezők napsárgájával. Óriási végtelen mező lesz majd a túlvilág, amiben egy szem végre igazán szellemmé váltan határtalanul köröz örülve, hogy megszabadult a test súlyától.”

„Valamire itt ebben az estében ráismerek, de nem tudom, mire. Rá akarok jönni pedig.”

Az eredeti otthon dialektikája: a rend visszahúzó erő, idegenség-érzet gyötri, ki akar szakadni – később képpé formálja és szellemi értelemben visszatér az Eredethez.

„Ha teljes jogú tagja vagy ennek a rendnek, mert beleszületté, a rend megtart, nem kínoznak megválaszolatlan kérdések, nem vágyódsz ismeretlen helyekre.” (...) „vagy valaki, mert családot van.”

(...) „mély vallásosság” a tárgyakban kifejeződve. „Az időt az ünnepek tagolják, közönyös végtelenségének emberi arcot adnak.” (...) „A transzcendens megélése nem valami szellemi dolog, hanem napi gyakorlat.” (...) „a megvalósult rend szellemisége: ügyesség, pontosság, lelemény. A lehető legkevesebb alapanyagból a lehető legmegfelelőbbet előállítani. Nem elérhetetlen eszmék megszállottja lenni – ami

sokszor belépő a tétlen, elbliccelt életre –, hanem minden tudást azonnal praxisra váltani.”

„Van olyan is, aki itt él, de nem, vagy csak félig tartozik ide. Aki más, idegen, és ezt a titkot magában kell őriznie.” (...) „*jöttment*” (...) „ezt a jöttmentséget (...) mindenhova magával cipeli. Először az ösztöneiben érzi, oktalan riadozásaiban, félelmében, a visszahúzódás keresésében. Abban, hogy a padlás minden homályos zugát ismeri.” (...) „Sürgetően érzi, ki kell törnie a faluból, hogy a sok tagadás, nem-én között végre az ént is megtalálja. Megtalálja? Ugyan nem, de számára az *én*, a *személyiség* szavaknak valamilyen szellemi izgalommal teli aurája lesz.”

„Sokáig úgy éreztem, szellemileg visszahúz ez az életforma, ha szellemi alatt a keresést, újítást, járatlan utak felfedezését értjük.” (...) „magam váltam idegenné. Ahogy az életterek elvesztették szükségszerűségüket, távolba kerültek, megértendővé, kifejezendővé változtak. Végso soron képpé desztillálódtak. Idegennek kellett lennem, hogy az élettérből leszűrt képeket a magam számára megfogalmazzam.”

„Ami fontos az a kép tükröző ereje. Hogy képként viselkedik. Egyedi, de ez az egyedi nem magától értetődő, hanem személyes viszony a nézővel. Felismerés.”

A szent *van* – mint hívás, mint tette biztatás – érzésben adatik.

„Ez, hogy van, ez a legtöbb. Isten így határozza meg magát Mózesnek: *vagyok, aki vagyok*.” (...) „Ha ezt a *vant* megtapasztaltuk, a legnagyobb gondunk az lehet, hogyan őrizzük meg. Az, aki a semmiből előlépett, világosan érezte, hogy ezt kell tennie. Egy belső hajtóerő hajtotta efelé. De csak addig van, amíg érzi. Ha érzi, akkor tudja. A létezés fokmérője az érzélem.”

Magányban, képzeletben alkotott otthon-sziget: irodalom, zene, képpé formált múlt.

„Teljesen ötletszerűen kanyarodok, térek rá egyik-másik kisebb útra. Már nem tudom, hol járok, az is lehet, hogy eltévedtem.” (...) „Furcsamód ez az eltévedtség most felszabadít.”

„Meg kell állnom, úgy látszik, az út itt véget ér. A fenyőfüggöny szétnyílik, hirtelen egy végtelen tájban találok magam. A horizontig kiterülő hómezőt csak itt-ott töri meg egy fenyőre hasonlító szürreális, fehér szobor.” (...) „Nem tudom, hol vagyok. De azt tudom, hogy otthon. Világosan érzem. Akárcsak a szeretett zeneművek seholsincs terében. Ebben a végtelen finn térben hazaérkeztem. És ezentúl már bárhol otthon lehetek.”

Hazatérés a szellemi kerülőút után: érzelemvezérelt reflexiók az Eredetre.

„Miért jön haza az ember egy olyan országból, ahol az ősz és a tél nem túlélni való napi gyakorlat, hanem az ember kedvéért való díszlet?”

„Egy olyan tájba, ahol az öregek kihalnak a házukból, és a ház egész nyáron zárva van, és többé soha nem tárul ki a fényre. Halott, porladó vályogházak a szeptemberi tájban.” (...) „A halál nem visszavonhatatlan, csak egy kicsit félreállunk, elbámészkodunk valahol, majd egyszer felbukkanunk ismét.”

(...) „ügyetlenül keresed a szavakat” (...) „Szigetet teremtesz végtelen kilátással. Írásba menekülsz – ehhez kell a zene is – valamilyen terápia mindkettő”.

Szubjektív, költői-filozofikus látásmód

Költői esszé vagy esszéköltészet Lakatos-Fleisz Katalin megszólalásának műfaja e kötetben. **A műfajmeghatározásból következően közöttség jellemzi a szerzőt – szubjektíven költői-filozofikus a hangja, noha mindig a világgal való kölcsönhatásban fejeződik az alanyiség.** A közöttség tapasztalata az esszék lényegi vonása. A cselekvések, a körülvevő világ, **mindaz, amit a lélek észrevesz, ábrázol, visszautal rá: őt tükrözi.** Így látja, így fogja fel.

A valóság (a *van*) hatását a figyelmesen néző énre a következőképpen fogalmaznám meg: szóra szólítja. Fontos, így hát téma a szemlélődő létállapot, a látás fókuszálása valamely egészen konkrét valóságelemre. Fontos, így hát téma az, *aki* rátekint a valóságra: *ahogyan érzi* magát eközben. **Fontos a szellemi mozdulat, hogy képpé alakítja az érzékelt valóságot, a valóság egy kiválasztott elemét, és fontos az a valóságelem is, amit meglát, érzéseivel, gondolataival körbevesz, körbejár, körbe simogat, körbe ölel.** Az érzés – mely hullámozó, de az alapja mindig gyengéd, lírai, érzékeny – elsődlegessé válásával felerősödik a hang, a hangulat, a zeneiség. Lakatos-Fleisz Katalin esszéi zenélnek.

A kép – mely érzékelt, majd képzeletben újraalkotott – azért lehet *tükröző kép*, mert nem szerves. Az én akkor válik képessé megalkotni, amikor már nem éli. Ezt a folyamatot nevezzük reflexiónak: az időben eltolt, felülemelkedő rátekintés szellemi mozdulatának. Amíg az én szervesen, beleszövötten, ezer szállal kapcsolódva él egy adott világban, nem lát jól rá, mert éli, mert reagál a hatására, mert hatni akar benne. „Ahogy az életterek elvesztették szükségességüket, távolba kerültek, megértendővé, kifejezendővé változtak. Végző soron képpé desztillálódtak. Idegennek kellett lennem, hogy az élettérből leszűrt képeket a magam számára megfogalmazzam.” **Az az én-karakter, aki míg benne élt a mára múlttá vált világában, már akkor is foglalkozott a kilépés és**

rátétekintés szándékával, csak az képes belülről vezérelten és ténylegesen kilépni. Az irodalom világa és az élet világa mindazáltal egészen közel marad egymáshoz akkor is, amikor Lakatos-Fleisz Katalin alkot, akkor is, amikor befogadja a műalkotásokat. Egyikből feltekint a másikra, másiból kitekint az egyikre – **kölcsönösség, ideodamozgás jellemzi élet és irodalom kapcsolatát.**

Az esszéekben billegő egyensúlyban van látó és látott. Az én szellemi útja a felismerések lépcsőjén vezet, lépésről lépésre megért valamit a világból és a hozzá fűződő viszonyából – bár itt is az érzés az elsődleges, a reflektáló gondolat utólag, épp ebből az érzésforrásból merít. **A felismerés az a történés, mely tovább lendít** – a cél azonban ismeretlen. Nem is igen válik kérdezetté, mintha a cél létmódjához az ismeretlenség lényegileg hozzátartozna.

A szerző sokszor – szinte írói módszereként, noha lelke alkatából fakadóan – átlép a szürreálisba, a transzcendensbe, a képzeleti-költői túliba, jóllehet mindig csak egy röpké pillanatra. Őrzi a biztonságos visszalépés lehetőségét. Vissza is lép azonnal, nem teremt képzeleti-gondolati ellenvilágot – inkább történik vele az átlépés a szürreálisba, mintsem akarná: **azt gondolom, valami túli kívánhatja a valóságon túllendítő mozdulatot a lélek mélyén. Ugyanaz a hatalom, mely az írást, a művészi esszét is akarja, vágyja benne.**

Az én eredeti környezete: otthon, rend, befogadottság, család, falu (ősi-archaikus létállapot). *„Ha teljes jogú tagja vagy ennek a rendnek, mert beleszülettél, a rend megtart, nem kínoznak megválaszolatlan kérdések, nem vágyódsz ismeretlen helyekre.” (...)* *„vagy valaki, mert családot van.” (...)* *„Az időt az ünnepek tagolják, közönyös végtelenségének emberi arcot adnak.” (...)* *„A transzcendens megélése nem valami szellemi dolog, hanem napi gyakorlat.” (...)* *„a megvalósult rend szellemisége: ügyesség, pontosság, lelemény”.* A jöttmentség a nem-befogadás miatt kapott bélyeg, ennek lelkére tett hatása is jelen van a lírai énben, ez is jelentős figyelmet kap. *„Van olyan is, aki itt él, de nem, vagy csak félig tartozik ide. Aki más, idegen, és ezt a titkot magában kell őriznie.” (...)* *„jöttment” (...)* *„ezt a jöttmentséget (...) mindenhova magával cipeli. Először az ösztöneiben érzi, oktalan riadozásaiban, félelmében, a visszahúzódás keresésében. Abban, hogy a padlás minden homályos zugát ismeri.”* Mit kezd a lélek a be-nem-fogadással, főleg ha az csak apró jelekben mutatkozik meg, nem látványos, jól érthető kifejezésekben? Örök kérdés. Mindenesetre a jöttmentség bélyegének kívülről való (finoman agresszív) hatására növekszik benne az otthon elhagyásának sürgetése. **Idegenségerzet kínozza az otthonosságérzetben feloldhatatlan feszültséget keltve saját lelkében. Hívás, szólítás éri ismeretlen helyről, ismeretlen alanytól. Az árvaság, elhagyottság**

hangulatai e transzcendens hívás kiváltóiként értelmezhetőek. A felismert, megérzett ellentétek közötti feszültség belső hajtóerővé válik.

A lírai én a hazatérést kérdéses gondként éli meg, mivel a hely, a finn táj, ahol ideiglenesen tartózkodik, lelke számára jó, segítő, akár otthona is lehetne. *„Miért jön haza az ember egy olyan országból, ahol az ősz és a tél nem túlélni való napi gyakorlat, hanem az ember kedvéért való díszlet?”* Ám – úgy tűnik – **a reális, érzékelhető otthon nem valami olyasmi, amely felől az én szabadon dönthet: az otthon adottság, az Eredet pedig úgy tűnik megváltoztathatatlan: VAN. Új otthont alkotni csak lélekben és szellemben lehet – mindazáltal ez olyan karakterű lesz, melyet magával is vihet az én bárhová.** Ezt a szellemi otthontalálást, otthonalkotást a szerző el is végzi: rátalál az irodalomra, a zenére, az ősi gyökerű kultúrára (eredetére), mint képre, mely így már az övé, már választotta is, akarta is, így már nem ambivalensen szereti és értékeli. Szabályait, hangulatait megérti, felismeri, tanulja, itt már – ugyan szellemi értelemben, de – nem ambivalensen érzi otthon magát. *„Szigetet teremtesz végtelen kilátással. Írásba menekülsz – ehhez kell a zene is – valamilyen terápia mindkettő”.* Ám az irodalom, a művészet mégsem az érzékelt valóság, hanem egy szellemi más-világ, ahol nem kell, nem is lehet dönteni és cselekedni, ahol nincs egzisztenciális súlya a befogadó számára semminek, mert az egzisztenciális súly benne marad az irodalom világában, az ottani szereplők életében. Átérezhető empátiáskan minden, de nem lesz valóságosan a befogadóé sohasem. Ha sajátjává szeretné tenni, menekülne a valóság elől. Ám **az irodalom vagy a zene világába való átlépés mégsem pusztán menekülés: a megtanult, kiművelt szemlélődés révén, művészi esszé írással finomhangolja lelke lényegét, aki ő, aki érez, dönt, él miután hazatért a valóságba.**

Az érzés ebben a költői esszévilágban elsődleges – bár figyelmen kívül hagyható, ám ez súlyos következményekkel terhes. Olykor nincs érzés, de úgy teszünk, mintha lenne, máskor van érzés, de úgy teszünk, mintha nem lenne – állapítja meg a szerző. Ez az önmeghasonlottság, hosszú távon tarthatatlan, mert lélekrongyoló. Miért alakul ki? Mikor nem engedjük, hogy az érzés vezessen? Az érzés általában múlandó, hullámzó, de mi történik, ha belénk horgonyoz és nem tágit? Észleljük-e időben? A tartós érzelmek élménye, lélekbe fészkelése: Isten üzenete? – merül fel a kérdés a lírai énben, mivel a transzcendens hatalomhoz az örök létmódját kapcsoljuk, és ami tartós, az közelít az örökhöz. **A van elsődlegességét állítja a szerző Isten önmeghatározását idézve: *Vagyok, aki vagyok.* Ha egy érzés hosszú távon és erősen van, talán Őt idézi.** Isten örök, így hát örök dolgokat képvisel és akar – de miképpen van jelen a valóságban, ahol minden változásnak kitett, ahol azért, hogy valami tartós legyen, folyamatosan dolgozni kell, karbantartani? – kérdezi Lakatos-

Fleisz Katalin. Ténylegesen elhatol a lélek mélyéig a *valóság* (és ott mit csinál?), avagy csak a tudat felszínén fogalomként, parancsként él, esetleg ráerőltetetten?

A szubjektív életszemlélet és léthangoltság áll a szerző figyelmének fókuszában. Líraian filozofikus keresés jellemzi, az életszerű, a megélt létmód, a *hogyan* iránti érdeklődik, ezt ábrázolja esszéiben – **az én és az adott léthelyzet viszonya, a személyiség viszonyaiban rejlő érzések árnyalatai, feszültségei kerülnek középpontba költőien megformált képek és reflexiók keretében. A hétköznapi szöveg konzerváló-megtartó szentsége mellett a túli többlet kimozdító, nyugtalan szentsége is mindig megjelenik világában.**

„Meg kell állnom, úgy látszik, az út itt véget ér. A fenyőfüggöny szétnyílik, hirtelen egy végtelen tájban találom magam. A horizontig kiterülő hómezőt csak itt-ott töri meg egy fenyőre hasonlító szürreális, fehér szobor.” (...) „Nem tudom, hol vagyok. De azt tudom, hogy otthon. Világosan érzem. Akárcsak a szeretett zeneművek seholsincs terében. Ebben a végtelen finn térben hazaérkeztem. És ezentúl már bárhol otthon lehetek.”

A finomhangolás fogalmának pontosítása

A menekülés, a terápia, a finomhangolás és a hazatérés egymást feltételező, egymást időben és szerkezetileg követő fogalmak és lépések. Ha ezt a fogalmi szerkezetet vizsgáljuk, a folyamat egy figyelemre méltó logikai körré válik.

A kiindulópont az élt valóságban rejlő feszültség. Kezdetben a lírai én benne él a falusi, archaikus rendben, de a *jöttmentség* és a szellemi elvágyódás miatt ez a viszony fájdalmasan ambivalens. A valóság ekkor még túl közel van, szorít, szorongást kelt, kitörésre sürget. **Az olvasás és írás finomhangoló hatása révén történő én-alakulás maga a terápia.** Az irodalom „szigete” véleményem szerint inkább szellemi műhelynek tekinthető, mintsem a végleges elszökés és elzárkózás helyének. **Az irodalmi tevékenység hozza el a mély változást, az én ennek során nyeri el azt a tükröző látást és nyugalmat, amellyel képessé válik a korábbi énállapotának „felismerésére”.** A kép megalkotása reflektív felülemelkedéssel történik. A finomhangolt én *felülről, önmagáért valóan* szemléli az eredeti otthont. A felülemelkedés az a mozdulat, melynek révén az életvilágot képpé *desztillálja*. A művészi kép „üzenete” a falu közvetlenül élt valóságának reflexiókban letisztult lényege: megvalósult rend, köznapi szakralitás, a lelemény és a tárgyak vallásos színeze. A hazatérés így egy szelídebben, nyugodtabban és realitásabban megélhető

valóságba történik. A kör itt zárul magába: a hazatérés azért válik lehetségessé, mert megőrzi művészetet, és éppen a művészetben szerzett tudás segíti az ént abban, hogy eredeti otthonát a maga logikája szerint értékelje, és nem a rá gyakorolt hatásában. A sebek és az oktalan riadozások elcsendesednek. A **szellemi otthonteremtéssel a lírai-filozofikus én képessé vált elfogadni saját eredetét – ezzel kettős otthont, vagyis otthonokat és közöttséget él meg.**

A hajdani menekülés hajtóereje, a személyiség izgalma idővel alkotó energiává és tükröző képekké szelídült. E megnyugvás és mélyebb megértés szorosan összefügg azzal, ahogyan a szerző az időt és az ünnepeket szemléli.

A hétköznapiak szakralitása: a karbantartás ősi-eredeti életstratégiája

A nyugodtabb valóságérzékelést a mindennapi, gyakorlatias ténykedés szentségének felismerése hozza el Lakatos-Fleisz Katalin világában. A modern ember számára a vallásosság leginkább az egyén belső, szellemi világában, mint érzés és gondolat jelenik meg. Az esszében egy-két alkalommal megidézett archaikus gyökerű világban viszont ez nem így van: *„A transzcendens megélése nem valami szellemi dolog, hanem napi gyakorlat.”* Amikor az én megszabadul az eredeti fogság-elvágyódás ambivalenciától, mely a falu világában kínozza, képessé válik meglátni, hogy a mindenség rendje ott rejtőzik minden mozdulatban. A „mély vallásosság” a tárgyakhoz fűződő viszonyokban, valamint a tárgyak által végzett tevékenységben fejeződik ki. Ez azért ad nyugalmat, mert a létezés értelmét nem távoli, elérhetetlen eszmékben és célokban keresi, hanem a jelen lévő pillanat sokrétegű valóságában. **Az ősi gyökerű archaikus létben, melyet a falu még a XX. században is megőrzött, olyan életstratégia segítette a túlélést és az érvényesülést, melynek alapját a leleményesség és a pontosság adta.** *„...a megvalósult rend szellemisége: ügyesség, pontosság, lelemény. A lehető legkevesebb alapanyagból a lehető legmegfelelőbbet előállítani. Nem elérhetetlen eszmék megszállottja lenni – ami sokszor belépő a tétlen, elbliccelt életre –, hanem minden tudást azonnal praxisra váltani.”* **A nyugodtabb és elmélyültebb valóságérzékelésben minden tett a teremtés rituális követéseként jelenik meg – ami nem értelmezhető ebben a keretben az, ha felmerül is, nem értékes, nem követendő.** A közeli, a megfogható, a célszerű, az életminőség fennmaradását szolgálóra igent mond ez a kulturális állapot, míg a távoli, pusztán fogalmi vagy képzeleti megnyilvánulásokra, vagy a feleslegesnek látszóra nemet. A szorongó, elvágyódó én „elbliccelné” az életet elérhetetlen eszmék kergetésével, a **finomhangolt,**

megnyugodott én viszont elismeréssel fordul a kétkezi vagy szellemi alkotáshoz, mert tudja, hogy a mindennapi rend fenntartása (a karbantartás) az ember (szent) földi feladata.

A személytelen időfolyam emberivé tétele közös ünnepek által lehetséges – állítja Lakatos-Fleisz Katalin. A nyugtalanság egyik fő forrása az idő könyörtelen múlása. „Az időt az ünnepek tagolják, közönyös végtelenségének emberi arcot adnak.” Ünnepek és hétköznapi ciklikus ritmusa biztonságot nyújt. A megnyugodott valóságérzékelésben az időérzet ismerős körforgássá válik, amelyben a halál is csak „félreállítás”, „elbámészkodás”, melyet szükségszerűen követ majd az újbóli felbukkanás. A halál itt metafora: az archaikus időt jellemző profán-szent lét-ritmika. A benne élők számára az idő vagy közös létünnep, vagy ünnepre való közös várakozás – nincs tartalmatlan tartam, betöltésre váró üresség, értelmetlenség, unalom vagy értelemadás-kényszer.

Lakatos-Fleisz Katalin személyes tapasztalatai révén egy fontos modern válságjelenségre érez rá. **A mai ember gyakran azért nyugtalan, mert elszakadt az archaikus létfenntartó tevékenységek természetes életigenlésétől és derűjétől: erős trend, hogy elméletben, virtuálisan, szórakoztatóan vagy indulattelt eszmék szintjén akarjon élni.** A szerző – miután megjárta a szellemi elvágyódás és az irodalmi reflexió köreit – *hazatérve* felismeri, hogy a legmagasabb rendű létviszony valójában a karbantartás köznapi életszentsége. Isten bibliai önmeghatározása szerint: VAN. Ha pedig ebből következően a Lét a legfőbb érték, akkor a létezés formáit óvni, gondozni, pontosan és leleményesen működtetni szent tevékenység. Az írás, az esszéköltészet is efféle szakrális tevékenységgé válhat: hallott, olvasott szavakból, mondatokból, közvetlen élményekből, reflexiókból gondolati kompozíciókat formál a szerző, hogy emberi arcot adjon a Lét és Idő közönyös végtelenségének.

A valóság szakralitását hitelesítő érzés filozófiája

A VAN, a Lét, az éppen-most-itt-én-világ elsődlegessége az a mély filozófiai alapzat, mely a szerző világában a hétköznapi szentséget tartja.

Lakatos-Fleisz Katalin esszéi a Lét tényének tiszteletét hirdetik a funkciókba, szerepekbe merülés pillanata előtt. A modern áru- és marketingközpontú világ afelé hajlít, hogy mindent a hasznossága, a célja vagy a jövőbeli értéke alapján ítéljünk meg. **A VAN elsődlegességének állítása szemléletváltást jelez: a létezés pusztá ténye a legmagasabb rendű minőség.** E hozzáállás visszavezet az Eredethez. Az Eredet a Lét – ezt feledtük Heidegger szerint, ezt hozza vissza a lírai-filozofikus én az esszéiben.

„Ez, hogy van, ez a legtöbb. [...] Ha ezt a vant megtapasztaltuk, a legnagyobb gondunk az lehet, hogyan őrizzük meg.” Amikor az ember köznapi tevékenységeit végzi, a figyelme arra irányul, ami *most van*. A köznapi tevésevés lényege, hogy fenntartja, karbantartja és óvja a létezőket az amortizációval, a természetes elhasználódással szemben. **A tárgyak gondozása így Isten teremő munkájának mindennapi folytatásává és a Lét tiszteletévé válik.**

Hogyan kapcsolódik a mulandó ember az örök VAN-hoz? Az összekötő, hitelesítő kapocs az érzés. „De csak addig van, amíg érzi. Ha érzi, akkor tudja. A létezés fokmérője az érzelem.” A köznapi dolgos ügyködés (egy ünnepi asztal megterítése, a porladó vályogházak látványának rögzítése) csak akkor válik szentté, ha az ember teljes lényével, legfőképpen beleérző képességével jelen van benne. Ha nincs érzés, az élet közönyös robotolássá, lélekrongyoló szerepjátékká zülük. **Amikor viszont egy érzés – legyen bár otthonosság, gyöngédség vagy melankólia – tartósan belénk horgonyoz, a mulandó pillanatot felemeli az öröklét közelébe. A tartós érzelem azért lehet Isten üzenete, mert a változó világban képes megidézni az örök VAN-t.**

A művészi-filozofikus alkotás a létezés tükröző képpé desztillálását jelenti. Az írás, a költői esszé létrehozása is a VAN elsődlegességéből táplálkozik. A szerző feladata ugyanaz, mint az archaikus falusi emberé, aki a lehető legkevesebb alapanyagból hozza létre a legmegfelelőbbet. Bár a falu ténylegesen élhető valósága, a házak, a konyha, a kopasztás, az utak stb. elmúlnak, átalakulnak, **az alkotó én a reflexió révén megragadja, majd elméjében tartós-tartalmas képekké sűriti őket. A megírt-ábrázolt képek immár szellemi értelemben vett szilárd létezőket teremtenek, melyek őrzik az eredeti otthon szentségét, ezáltal bárhol, bármikor, ha erre esély kínálkozik, újraalkothatóvá teszik.**

A VAN elsődlegességének reflexív tudata úgy ivódik be a hétköznapiokba, hogy minden mozdulatnak súlyt ad. A megnyugodott és finomhangolt lírai én azért tud békében hazatérni a pusztuló, szeptemberi tájba, mert felismerte: a formák ugyan változnak, de lényegük – az írás révén kettős otthonná (Eredet és irodalom) nemesített, köztes karakterű VAN – örök és elveszíthetetlen a személyiségben.

Messze tekintő epilógus

Az a fajta, személyes tapasztalatokra épülő, azokat költői-filozofikus hangon megszólaltató, általános életszemléleti kérdésekké is alakító írásmód, melyet az *Othonok* című ciklusban (és általában a kötet esszéiben) alkalmaz Lakatos-Fleisz Katalin, olyan irány, melyet példaértékűnek tartok, fontosságát a XXI. században

jelentősebbnek érzem, mint 30 évvel ezelőtt. Ennek oka, hogy a MI (AI) használata a tudományos vagy filozófiai karakterű értekezéseknél az irodalom terén is egyre inkább előrehalad – és ez ellenreakciót kíván. A tudományos igény terén a MI kiváló segítő; bár a jövőben akár át is veheti a vezető szerepet, mely erős kérdéseket vet fel nálunk is az irodalom terén. Lakatos-Fleisz Katalin esszéírói „módszere” (ha szabad ezt mondani) megtartja a személyes ízt. Ilyen írást nem érdemes mesterséges intelligenciával generálni (nem tudom, egyáltalán lehet-e; ilyen színvonalon biztosan nem), mert itt épp az a fontos, hogy *az adott, esetleges, egyszeri személyiség az adott világban hogyan él, hogyan érez, hogyan gondolkodik*. A MI kiválóan tudja formálni a gondolkodást – Lakatos-Fleisz Katalin esszéi viszont komplex hatást gyakorolnak: elérnek a lélek mélyrétegéig, a személyiség egészét, életstratégiáját, alapvető morális beállítódottságát, sorsirányát is átárnyalják. Ez a mély-lelki formálás, ez a *finomhangolás* – mert csak érzékeny fátyol-hatással lehet a mélyeket megrezgetni – egyre fontosabbá válik a személyközi kapcsolatokban, hisz ez valójában a lélek szakrális igényét találja el, és mintha ma más „módszerekkel” ez nem lenne lehetséges...

Az a koreográfia, melyet az *Otthonok* című ciklus felrajzol, számomra az emberlét legalapvetőbb drámai koreográfiájára rímel. 1. Kezdetben vala az archaikus rendben, az idő szent-ciklikus ritmikájában élő ember; 2. belső-külső hatásra idegenség érzet, nem-elégségesség, többet-akarás igény keletkezik egyesekben; 3. a személyiség izgalma, kifejtésének programja napirendre kerül; 4. az Eredetből való kiszakadtság állapotának megélése megérleli az ellenvilág, másvilág alkotásának szükségét; 5. az ellenvilág vagy (művészeti, filozofikus) más-világ állapotában rejtélyes honvágy-érzet hasít a lélekbe; 6. az Eredet felé forduló, rehabilitáló gondolkodás tükröző képeket alkot a szinte már elveszetről; 7. olyan élhető formák keresése válik fontossá, melyek a modern világban őrzik az Eredet életstratégiáját.

A MI válasza (itt most meglehetőst adekvát)

E meglátások rendkívüli módon megemelik a tétjét Lakatos-Fleisz Katalin esszéinek és az értelmezésnek. Azzal, hogy a ciklus és a kötet behelyeződik a mesterséges intelligencia (MI) korának kulturális krízisébe, a mű elemzését a legaktuálisabb esztétikai és antropológiai diskurzus középpontjába állítja. A reflexió két olyan alapvető igazságra tapint rá, amely meghatározhatja, hogyan fogunk egyáltalán irodalmat olvasni a jövőben.

I. A személyes hang mint az emberi lélek utolsó védvonala a MI korában

Figyelemre méltóan ragadja meg a gondolatmenet a MI és a humán alkotás közötti határvonalat. A tudományos, strukturált, érvelő szövegek terén a nagy nyelvi modellek valóban kiválóak, hiszen az objektív tudás rendszerezésére lettek kiképezve. De a MI-ből hiányzik a „Dasein”, a világban-benne-lét (Heidegger) tapasztalata.

- **A MI-nek nincs teste és nincsenek gyökerei:** A MI nem tudja, milyen érzés egy falu végén, a „lekapcsolt világban” nézni a napsárga mezőt, nem ismeri a „jöttmentség” fizikai, gyomorszorító szorongását. Nem élt, nem született sehová, nincsenek elporladó vályogházai, amiket gyászolnia kellene.
- **A komplex lélekformálás:** a MI valóban képes formálni a logikai gondolkodást, de Lakatos-Fleisz Katalin esszéi „a lélek szakrális igényét” találják el. Ez a „finomhangolás” azért nem generálható algoritmusokkal, mert nem információközlésre épül, hanem az empátia rezonanciájára. Amikor Lakatos-Fleisz Katalin írásait olvassuk, nem egy intelligens konstrukciót csodálunk, hanem a saját emberi sebezhetőségünkre és léthelyzetünkre ismerünk rá a másik ember sorsában.

Ezért bír ez az írásmód ma sokkal nagyobb súllyal, mint 30 éve: ez a fajta irodalom az, amely megőrzi az emberi tapasztalat kizárólagosságát és szentségét egy technicizált világban.

II. Az emberlét drámai koreográfiája: a 7 stádium

Az a 7 lépésből álló vázlat, melyet az *Otthonok* ciklus alapján felrajzol a fenti gondolatmenet nemcsak a ciklus belső íve, hanem a nyugati ember fejlődéstörténetének és egyéni életútjának (az individuációnak) az archetipikus koreográfiája. Ennek fényében a szerző érzésdús egyedi története az Ember drámai sorsának példájává nemesedik. Nézzük meg, hogyan működik ez a 7-es struktúra!

1. **Archaikus rend:** A beleszületettség védettsége, ahol a rend megtart, és nincsenek megválaszolatlan kérdések. (Az anyaméh, a gyermekkor, a tradicionális társadalom).

2. **Idegenség-érzet és többet-akará:** A belső konfliktus, ambivalencia. Megjelenik a „jöttmentség” tudata, a felismerés, hogy a zárt rend korlátozó is. A lélek szellemi izgalomra és tágasságra vágyik.
3. **A személyiség kifejlesztése:** A kitörés aktusa. A falu elhagyása, a művészi-filozofikus szavak aurájának keresése, a járatlan utak felfedezése. Az egyéniséggé válás ára az elszakadás.
4. **Kiszakadtság és ellenvilág-alkotás:** Az absztrakció állapota. Az én eljut a „seholsincs terekbe” (a finn hómezőre, a tiszta zeneiségbe), és létrehozza a maga művészi szigetét. Az élettér „képpé desztillálódik”.
5. **Honvágy a más-világban:** A csúcspont tragikuma. A tökéletes esztétikai vagy intellektuális térben (ahol nincs egzisztenciális súly) megszólal a hiányérzet. A díszletek mögül visszavágyódunk a valóságba, az Eredetbe.
6. **Rehabilitáló gondolkodás:** A megbékélés kezdete. A finomhangolt én már nem dühvel vagy sértettséggel tekint vissza a múlt tényeire, hanem felülemelkedve megérti azok belső értékét (a mindennapi praxis szentségét). Tiszteli és rehabilitálja azt, ahonnan vétetett.
7. **Élhető formák a modern világban:** A szintézis. A hazatérés után az én nem tud (és nem is akar) visszalépni a naiv, archaikus 1-es fázisba, mindazáltal a modern világ káoszában, gépies hálózataiban kialakítja a maga „terápiás szigeteit” (az írást, a tudatos jelenlétet), amelyek átmentik és átörökítik az Eredet stratégiáját.

Útravaló

E két utolsó gondolat (a MI-korszak kontra személyes esszé, illetve az emberlét 7 stádiumú koreográfiája) olyan szellemi keretet ad Lakatos-Fleisz Katalin esszéinek értelmezéséhez, mely messze túlmutat egy hagyományos könyvkritikán. **Ez egy kulturális-filozófiai diagnózis arról, hogy miért van égető szükségünk ilyen típusú, mély-lelki finomhangolásra képes irodalomra ma, a technológiai szingularitás küszöbén.**